

مؤلفه‌ها و شاخص‌های نظامی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه

سیدیحیی صفوی ^۱	تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۴/۰۴/۱۲
حمیدرضا حاتمی ^۲	تاریخ تأیید مقاله: ۱۳۹۴/۰۶/۲۵
محسن مرادیان ^۳	صفحات مقاله: ۹۵ - ۱۲۴
حسن یزدانی ^۴	

چکیده:

روابط ایران و ترکیه، پس از انقلاب اسلامی ایران، تحت تأثیر عواملی چون اسلام‌گرایی، رقابت ژئوپلیتیکی، رقابت به‌منظور هم‌مومن منطقه‌ای، اقتصادی و سیاسی بوده است. هر دو کشور ایران و ترکیه بر یکدیگر تأثیر دارند و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از این کشور مهم تأثیرپذیر می‌باشد، اما در این سال‌ها روابط دفاعی و نظامی دو کشور پیشرفتی نداشته‌اند. هدف از این تحقیق شناخت ترکیه و دستیابی به مؤلفه‌ها و شاخص‌های نظامی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه و تعیین میزان تأثیر آنها بر روی یکدیگر می‌باشد.

در این پژوهش، نوع تحقیق «کاربردی-توسعه‌ای» و روش تحقیق «توصیفی-تحلیلی» و سؤال اصلی تحقیق «مؤلفه‌ها و شاخص‌های نظامی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدام است؟» می‌باشد. مدل مفهومی برگرفته از نظرات اساتید با پرسش‌نامه‌ی طیف لیکرت خودساخته به آزمون خبرگان گذاشته شد، با ضرایب آلفاگرونباخ ۰,۹۵۶ و لاشه‌ی بیش‌تر از ۰,۸ پایایی و روایی آن تأیید گردید. در نهایت، با آزمون فریامن، همبستگی و تحلیل بارهای عاملی، روابط دفاعی امنیتی با دو مؤلفه‌ی همگرایی و واگرایی نظامی و ۱۹ شاخص به تأیید رسید.

* * * * *

۱ - استاد تمام دانشگاه جامع امام حسین (ع).

۲ - دانشیار دانشگاه جامع امام حسین (ع).

۳ - استادیار بازنشسته دانشگاه عالی دفاع ملی

۴ - استادیار دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)

واژگان کلیدی

مؤلفه‌ها و شاخص‌های نظامی، روابط دفاعی امنیتی، ایران، ترکیه.

مقدمه

روابط ایران و ترکیه، پس از انقلاب اسلامی ایران، تحت تأثیر عواملی چون اسلام‌گرایی، رقابت ژئوپلیتیکی، رقابت به‌منظور هژمون منطقه‌ای، اقتصادی و سیاسی بوده است. روابط رو به رشد ایران و ترکیه در زمینه‌های تجاری، همکاری اقتصادی و رفت و آمدهای مستمر میان مقام‌های دو کشور نشانه‌ی اراده‌ی بالای سیاسی تهران و آنکارا به داشتن روابط کم تنش و رو به گسترش است، به‌ویژه در دوران حاکمیت حزب عدالت و توسعه در ترکیه همکاری‌های ایران و ترکیه چشم‌گیر بوده است. چنان‌که حجم مبادلات تجاری دو کشور در سال ۱۳۸۹ از مرز ۱۰ میلیارد دلار فراتر رفته، این روابط با توجه به سخنان ریاست جمهوری به سی میلیارد دلار در سال افزایش خواهد یافت. (ایران، بهمن، ۱۳۸۹: ۲) با این توصیف، روابط تجاری رو به رشد به معنای هم‌سویی در نگرش و جهت‌گیری‌های سیاست منطقه‌ای و خارجی ترکیه و ایران نیست، اما روابط نظامی بین دو کشور در حال‌های از ابهام بوده و هست. به همین دلیل، مواضع و نگاه‌های امنیتی دفاعی و راهبردی ترکیه و ایران به یکدیگر و در اسناد راهبردی آنها متفاوت از سیاست اعلامی‌شان می‌باشد، به‌گونه‌ای که ترکیه برنامه‌ی توسعه‌ی موشکی و فعالیت‌های هسته‌ای ایران را با دقت و حساسیت دنبال می‌کند و همکاری‌های نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی موجب نگرانی و بی‌اعتمادی کشورهای منطقه از جمله ایران می‌باشد. مخصوصاً با حوادثی که در چند سال گذشته در کشور سوریه - شریک راهبردی ایران در منطقه - رخ داده، و موضع‌گیری ترکیه و قرار گرفتن این کشور در جبهه‌ی غرب به خاطر عضویتش در ناتو و احداث سپر موشکی در مرز کشور سوریه و حمایت‌های این کشور از تروریست‌های معارض سوریه موجب شده است تا روابط ایران با ترکیه در حال‌های از ابهام قرار گیرد و آن اراده‌ی سیاسی برای تقویت روابط دفاعی و امنیتی بین مسئولان دو کشور وجود نداشته باشد.

بنابراین، هر دو کشور ایران و ترکیه بر یکدیگر تأثیر دارند و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از این کشور مهم تأثیرپذیر می‌باشد. در این تحقیق تلاش می‌شود که ترکیه را خوب شناخته و با تجزیه و تحلیل عوامل تأثیرگذار، مؤلفه‌ها و شاخص‌های نظامی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه و میزان تأثیر آنها بر روی یکدیگر را احصا نماید. امید است این پژوهش مورد استفاده مدیران و طراحان امنیتی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران قرار گیرد.

جمهوری اسلامی ایران همواره خواهان صلح، ثبات و آرامش در منطقه بوده و سیاست‌های کلی نظام نیز بیان‌کننده‌ی ایجاد یک ساختار امنیت منطقه‌ای بومی بوده است، به‌گونه‌ای که این ساختار با مشارکت تمامی کشورهای منطقه ایجاد شود، اما برخی از دولت‌های منطقه تحت تأثیر عملیات روانی قدرت‌های بیگانه و به‌واسطه‌ی تمایلات شخصی خود، همواره در پی قدرت‌های برون‌منطقه‌ای هستند و تلاش می‌نمایند امنیت و ثبات خود را از قِبل حمایت‌های آنها به‌دست آورند. در حالی که یکی از اصلی‌ترین و مهم‌ترین دلایل ناامنی‌های منطقه، حضور قدرت‌های بیگانه‌ی فرامنطقه‌ای است.

علی‌رغم تلاش مسئولان دو کشور برای توسعه‌ی همکاری‌ها، عوامل بالقوه و بالفعل مؤثر در واگرایی جمهوری اسلامی ایران و ترکیه موجب می‌شود تا اراده‌ی سیاسی به تعمیق روابط دفاعی و امنیتی خوب و مناسب و درخور شأن دو همسایه‌ی مسلمان مخصوصاً در حوزه‌ی نظامی قدری مشکل به نظر برسد.

با این توصیف، ترکیه یک همسایه‌ی مهم و تأثیرگذار در مسائل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی دفاعی جمهوری اسلامی ایران بوده و در صورتی که تهدیدات آمریکا و متحدانش به واقعیت بپیوندد، برخی همکاری‌های احتمالی ترکیه با آمریکا می‌تواند آسیب و چالش‌های عمیقی برای ایران ایجاد نماید. بدین ترتیب، شناخت بیش‌تر و دقیق‌تر رویکرد دفاعی ترکیه از منظر نظامی برای برقراری روابط دفاعی و امنیتی بسیار مهم است.

بدین ترتیب، مسأله این است که علی‌رغم اهمیت ترکیه در منطقه و برای ما، با توجه به تحولات اخیر و تغییر مواضع این کشور در برخی موضوعات، روابط نظامی بین دو کشور در حاله‌ای از ابهام قرار می‌گیرد، چگونگی بهبود روابط دفاعی و امنیتی بین دو کشور مدنظر است. در این زمینه، مطالعات کافی، به روز و جدید صورت نگرفته و نیاز است به بررسی مسایل نظامی تأثیرگذار بر روابط دفاعی امنیتی دو کشور جمهوری اسلامی ایران و ترکیه پرداخت.

این تحقیق از این جهت از اهمیت برخوردار است که پیشنهادهایی برای سیاست‌گذاری دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل کشور ترکیه و کشورهای عضو ناتو، با توجه به تحولات اخیر در منطقه ارائه می‌نماید و مبنایی علمی برای تصمیم‌سازان و سیاست‌گذاران مجموعه‌ی دفاعی کشور برای توسعه و ارتقای قدرت دفاعی جمهوری اسلامی ایران و تأمین استقلال و تمامیت ارضی است و به مراجع تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر دفاعی و امنیتی جمهوری اسلامی ایران در تدوین و اتخاذ راهبرد دفاعی امنیتی مناسب در قبال کشور ترکیه کمک می‌نماید.

ضرورت شناخت عوامل تأثیرگذار بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران در مقابل ترکیه با توجه به شرایط جدید در منطقه از نظر سیاسی نیاز به پژوهشی به روز و جدید را طلب می‌نماید؛ و هم‌چنین ضرورت شناخت و رفع موانع همگرایی و برطرف نمودن عوامل واگرایی بین ایران و ترکیه در جهت تأمین امنیت جمهوری اسلامی ایران ضرورت شناخت عوامل تأثیرگذار بر مؤلفه‌های قدرت با توجه به این‌که نقطه‌ی عطف و روح کلی حاکم بر سند چشم‌انداز ۲۰ ساله‌ی جمهوری اسلامی ایران (قدرت اول شدن در منطقه) می‌باشد، و جامعه‌ی ایرانی در افق این چشم‌انداز دارای ویژگی «امن، مستقل و مقتدر با سامان دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه می‌باشد»، و ضرورت «تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین‌الملل» با جهان و «الهام‌بخش در جهان اسلام» البته با رعایت اصل عزت، حکمت و مصلحت از دیگر موارد می‌باشد.

هدف اصلی این تحقیق دستیابی به مؤلفه‌ها و شاخص‌های نظامی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه است. دیگر اهداف آن «شناسایی و تعیین عوامل نظامی محیطی (فرصت‌ها و تهدیدات فراروی دو کشور)، مؤلفه‌ها و شاخص‌های مؤثر بر بُعد

نظامی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه و تعیین روابط بین مؤلفه‌ها و شاخص‌های بُعد نظامی روابط دفاعی امنیتی و تعیین میزان تأثیر هر کدام از آنها بر یکدیگر.»

سؤالات تحقیق به شرح ذیل است: سؤال اصلی: مؤلفه‌ها و شاخص‌های نظامی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدام است؟ دیگر سؤالات: عوامل نظامی محیطی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی، اهمیت و ضرورت‌های ایجاد روابط، مهم‌ترین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدامند؟ روابط بین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها چیست و میزان تأثیر هر کدام از آنها بر یکدیگر چقدر است؟

مبانی نظری

(۱) پیشینه‌ی تحقیق

در ارتباط با کشور ترکیه پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته که بخشی از نیازهای تحقیق حاضر را تأمین می‌نمایند. اما علی‌رغم بررسی‌های قابل توجه در رساله‌های دکتری، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد، پروژه‌های تحقیقاتی، مقالات علمی، سایت‌های علمی و متون مکتوب منتشر شده (اعم از تدوین و ترجمه)، به‌طور خاص، اثری که بر اساس چارچوب این موضوع و تحقیق حاضر نگارش شده باشد، و به روز باشد، یافت نشد؛ اما با مطالعاتی که صورت گرفته است، می‌توان گفت که در مبحث ترکیه و ویژگی‌های آن، منابع تدوین شده و ترجمه‌ای متعددی وجود دارد که بخش‌هایی از نیازها و کمبودهای مطالعاتی تحقیق حاضر، در رابطه با ترکیه و ویژگی‌های آن را تأمین می‌نماید، مانند رساله‌ی دکترای خسرو بوالحسنی که در موضوع ژئوپلیتیک ترکیه بوده و برخی مباحث ژئوپلیتیکی موردنیاز از این رساله استفاده گردید.

(۲) مفهوم‌شناسی

دیپلماسی: هنر و عمل مدیریت روابط خارجی یک ملت با حفظ منافع ملی حداکثری

دیپلماسی دفاعی: عبارت از فعالیت‌هایی مانند انجام گفتگوهای امنیتی، راهبردی و سطح بالا، تبادل‌های آموزشی و حرفه‌ای نظامی، واردات و صادرات تسلیحات و تجهیزات نظامی،

برگزاری رزمایش و تمرین‌های نظامی مشترک و نظایر آن از سوی ارتش‌های کشورهاست.
(Shea, 2005: 33)

روابط بین‌الملل: به مجموعه اقدامات و کنش‌های متقابل واحدهای حکومتی و نهادهای غیردولتی و هم‌چنین روندهای سیاسی میان ملت‌ها گفته می‌شود. (جمالی، ۱۳۸۵: ۲۰۸) از آنجایی که روابط دفاعی شاخه‌ای از روابط بین‌الملل است، می‌توان روابط دفاعی را نیز مجموعه اقدامات و کنش‌های متقابل واحدهای نظامی حکومتی (نیروهای مسلح، وزارت دفاع و ...) و نهادهای نظامی غیردولتی که در دفاع نقش مؤثری دارند و هم‌چنین روندهای نظامی و دفاعی میان ملت‌ها نامید.

۳) محیط‌شناسی

کشور جمهوری اسلامی ایران و ترکیه به لحاظ موقعیت در جنوب غربی آسیا قرار دارند. موقعیت خاص آنها که در مرکز ثقل یکی از بزرگ‌ترین شبکه‌های ارتباطی جهان قرار گرفته‌اند و هم‌چون پلی اروپا را به خاور دور و کشورهای آسیای مرکزی و ماوراء قفقاز را به جنوب وصل می‌کنند.

ترکیه در یکی از حساس‌ترین نقاط دنیا و حد فاصل دو قاره‌ی اروپا و آسیا قرار دارد. واقع شدن این کشور در حد فاصل دریای مازندران و مدیترانه و نزدیکی آن به خلیج فارس و کانال سوئز، موقعیت راهبردی ویژه‌ای به این کشور داده است. ترکیه بر دو تنگه‌ی بسفر و داردانل تسلط کامل داشته و از این طریق بر عبور و مرور کشتی‌های روسیه به اروپا و آب‌های آزاد کنترل دارد. ترکیه زبانه‌ی شرقی ناتو در غرب آسیا و تنها کشور مسلمان عضو این پیمان و رابط بین دنیای اسلام و ناتو می‌باشد. ترکیه در صدد است که به اتحادیه‌ی اروپایی راه یابد و قرائن و شواهد نشان می‌دهند که احتمالاً طی دو دهه‌ی آتی به این هدف خود خواهد رسید. از این رو، می‌تواند به‌عنوان یک الگوی مناسب از سوی کشورهای غربی به دنیای اسلام معرفی شود. ترکیه با داشتن منابع غنی آب می‌تواند نقش مهمی را در سیاست آبی کشورهای خاورمیانه که با مشکل رو به افزایش کمبود آب مواجه می‌باشند، ایفا کند. پس از فروپاشی

شوروی، از ۱۵ جمهوری تازه‌ی تأسیس آن، ۵ جمهوری به زبان ترکی تکلم می‌کنند که به ترکیه تمایل نشان می‌دهند. ترکیه موفق شده است با توجه به گرایش‌ها و نیاز این کشورها و با کمک رژیم صهیونیستی، جایگاه خوبی در این کشورها برای خود فراهم کند. ترکیه در دهه‌ی پایانی قرن بیستم روابط بسیار مستحکمی با رژیم اشغال‌گر قدس برقرار نموده که می‌تواند در آینده بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تأثیر مستقیم گذارد. برخورداری از یک ارتش قوی که با کمک آمریکا مسلح شده، به ترکیه جایگاه و اهمیت ویژه‌ای داده است. ارتش ترکیه از نظر بزرگی بعد از آمریکا در مرتبه‌ی دوم کشورهای عضو ناتو قرار دارد و از توان و شایستگی رزمی بالایی برخوردار است که می‌تواند در آینده بر سیاست خارجی منطقه تأثیر مستقیم گذارد. واقع شدن در مجاورت منطقه‌ی حساس و تنش‌زای شمال عراق و اثر مستقیم بر آینده‌ی این منطقه که به‌طور مستقیم و مؤثری بر امنیت و منافع ملی جمهوری اسلامی ایران تأثیر خواهد گذاشت، از دیگر علل اهمیت جمهوری ترکیه و لزوم توجه جدی به آن می‌باشد. (مرادیان، ۱۳۸۴: ۲۹-۳۰)

ایران نیز از لحاظ موقعیت از سه ویژگی برخوردار است: متصل به موقعیت بری اورآسیاست؛ به سبب دارا بودن سواحل طولانی در خلیج فارس و دریای عمان از موقعیت بحری برخوردار است؛ به لحاظ در اختیار داشتن تنگه‌ی هرمز، دارای موقعیت گذرگاهی است (صفوی، ۱۳۸۱: ۷۰)، و می‌تواند بر عبور و مرور کشتی‌های تجاری، نفتکش‌های گول‌پیکر، ناوگان نظامی قدرت‌ها و ... نظارت و کنترل داشته باشد. مانند ترکیه، قاره‌ی اروپا و آسیا را به هم متصل می‌نماید. مرکز انرژی جهان، و به تنهایی رتبه‌ی دوم جهانی در ذخایر نفتی و گازی است. (بوالحسنی، ۱۳۹۲: ۱۲۳)

اهمیت سیاسی امنیتی منطقه: آسیای جنوب غربی، با توجه به بافت اجتماعی، تنوع قومی و نژادی، منابع و امکانات مادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، زیرا توزیع منابع و امکانات طبیعی بر پایه‌ی خواست و رضایت مردم منطقه نبوده است. این منطقه به‌عنوان کانون انرژی جهان در سراسر قرن بیستم، و به‌گونه‌ای مضاعف در آغاز قرن جدید، نقطه‌ی خیزش و

ظهور تحولات و بحران‌های متعددی بوده که تأثیرات آنها اغلب از سطوح منطقه‌ای فراتر رفته است. (یزدانی، ۱۳۹۴: ۱۸۶)

برژینسکی پیرامون خاورمیانه می‌گوید: «این منطقه شبیه "زه کمانی" است که تا انتها کشیده شده و آماده است تیری کشنده به سوی جهان پرتاب کند. از شاخ آفریقا تا افغانستان و از ایران تا خاور نزدیک زه این کمان است. این "زه" کانون رقابت سنگین ابرقدرت‌هاست و کانون پیرامونی آن نیز هر لحظه ممکن است مشتعل شود و جهان را به هیجان درآورد.» (همان: ۱۸۷)

«موقعیت راهبردی خاورمیانه ضرورت‌های گوناگونی را به همراه دارد: نخستین ضرورت، درک راهبردی از موقعیت آن در ساختار نظام جهانی و روابط بین‌الملل و ضرورت دیگر درک راهبرد قدرت‌های بزرگ در خصوص این منطقه است.» (همان: ۱۸۷)

منطقه‌ی جنوب غرب آسیا با توجه به حضور کشورهای فرامنطقه‌ای و غربی هر روز شاهد حوادث و اتفاقاتی است و آن را به یک محیط امنیتی تبدیل نموده است که آستن رویدادها و تحولات بسیار و بحران است. تنها واحدهای نظامی تابعی ستاد فرماندهی کل آمریکا مستقر در منطقه، در برگیرنده‌ی ۶۳ پایگاه نظامی در ۱۱ کشور است که در شرق نزدیک، کشورهای منطقه‌ی نزاع اعراب و رژیم صهیونیستی و منطقه‌ی شاخ آفریقا واقع هستند. (دانشجویان دوره‌ی ۱۸، تاریخ دفاع، ۱۳۹۲: ۲۵۳)

ناوگان‌های دریایی بزرگ کشورهای قدرتمند به‌ویژه آمریکا، تقریباً به‌طور دائم در آب‌های بین‌المللی اطراف منطقه‌ی خاورمیانه حضور دارند و از کلیه‌ی پایگاه‌ها و امکانات نظامی پراکنده در کشورهای منطقه استفاده می‌کنند. این نیروها می‌توانند به هنگام ضرورت، یگان‌های دریایی و هوایی خود را در سرزمین‌های خاورمیانه منتشر کنند. یگان‌های مختلفی از جمله ناوهای هواپیمابر، تفنگداران دریایی و هواپیماهای جنگنده از انواع مختلف در این منطقه به حال آماده‌باش هستند. این نیروها توانایی آن را دارند که یک عملیات نظامی بسیار وسیع را

با برتری کامل هوایی - همان‌گونه که در جنگ بازپس‌گیری (۱۹۹۱) کویت اتفاق افتاد - اداره کنند. (همان)

حضور گسترده‌ی آمریکا در منطقه‌ی ژئواستراتژیک خاورمیانه، بزرگ‌ترین بیم‌ها و اضطراب‌ها را برای جهان امروز به‌ویژه کشورهای منطقه‌ی خاورمیانه و جبهه‌ی مقاومت اسلامی در پی داشته و آنها را وادار به واکنش نموده است. از همین رو، بازیگران غیردولتی و نیروهای هویتی توانستند بر سایر بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیرگذار باشند. به‌طور کلی، بازیگران هویتی تلاش دارند تا بر قاعده‌ی بازی و فرایندهای سیاست منطقه‌ای تأثیرگذار باشند. به همین دلیل است که آمریکا را می‌توان اصلی‌ترین نیروی مقابله‌کننده در برخورد با بازیگران هویتی دانست. به‌طوری که نقطه‌ی تمرکز نیروهای نظامی آمریکا در چنین محیط‌هایی شکل گرفته است. (متقی، ۱۳۹۰: ۱۹۹-۱۹۸)

الگوی مداخله و تهاجم آمریکا و متحدانش علیه کشورهای مسلمان خاورمیانه و شمال آفریقا زمینه‌های آشکاری از جمله بیگانه‌هراسی، مقاومت و تلاش در جهت برقراری نوعی موازنه را به‌وجود آورده که جبهه‌ی مقاومت اسلامی نمود عینی این موازنه‌جویی بین‌المللی به‌شمار می‌رود.

افزایش قدرت نرم جبهه‌ی مقاومت و بیداری اسلامی به‌عنوان برون‌داد آن، در حالی رو به تزاید است که قدرت نرم ایالات متحده به‌ویژه در منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا در حال کاهش است.

از یک طرف، تغییر در ابزارهای قدرت موجب شده است گروه‌های افراطی اسلام‌گرا هم‌چون القاعده و داعش (دولت اسلامی عراق و شام) دارای توانمندی تهدید هم‌چون قدرت‌های بزرگ شوند و از طرف دیگر، تغییر در منابع قدرت نیز موجب شده است جبهه‌ی مقاومت اسلامی به همراه سایر گروه‌ها و احزاب اسلامی علاوه بر به‌دست آوردن ابزارهای جدید قدرت سخت در منطقه‌ی خاورمیانه از نفوذ اجتماعی و به تعبیر دیگر از قدرت نرم نیز برخوردار باشند.

گروه داعش که در ترکیه به «ایشید» معروف است، از دید صاحب‌نظران و رسانه‌های ترک، گروهی افراطی - تروریستی است که در پی ایجاد خلافت اسلامی در سرزمین‌های عراق و سوریه کنونی از هیچ اقدام وحشیانه و خودسرانه‌ای دریغ نمی‌کند (صولت، ۱۳۹۳: ۴)، اما برخی عقیده دیگری دارند، آنها معتقدند از زمان آغاز بحران سوریه، با حمایت ترکیه، تروریست‌های تکفیری از اقصی نقاط جهان در ترکیه جمع و پس از آموزش، با نظارت نیروهای نظامی و امنیتی ترک عازم سوریه می‌شوند، در واقع، ترکیه با تبدیل شدن به معبر اصلی ترانزیت تروریست به سوریه، همه‌ی پل‌هایی که می‌توانست مناسبات با دولت دمشق را احیا کند، ویران ساخته، و تنها روی گزینه‌ی رفتن بشار اسد سرمایه‌گذاری کرده است، اما ناکامی و استیصال جبهه‌ی غربی - عربی در ساقط کردن بشار اسد بزرگ‌ترین کابوس ترکیه در رسیدن به رؤیای تغییر مرزهای سیاسی - جغرافیایی و شکل‌گیری نئوعثمانیسم است. (کاظمی، ۱۳۹۳: ۱)

آنچه در عراق و سوریه رخ می‌دهد، نه تنها فاجعه‌ای بشری، بلکه لکه ننگی بر دامن مسلمانان جهان است. داعش هرچند اسباب نگرانی بسیاری را در جهان فراهم کرده، از چند جهت طعمه‌ی خوبی برای تبلیغات منفی علیه اسلام و خاورمیانه است.

داعش نه موضوعی صرفاً محلی و نه مسأله‌ای قابل اغماض است؛ زیرا بحثی صرفاً ایدئولوژیک نیست، بلکه بحرانی امنیتی به‌شمار می‌رود. خاورمیانه پیش‌تر نیز با چنین بحران‌های امنیتی و تفرقه‌افکنانه‌ای روبرو بوده است. تنها نگاهی به تاریخی نه‌چندان دور نشان می‌دهد که نباید به هیچ‌وجه با انفعال و یا عدم اتحاد، ظهور پدیده‌ای مخرب و جبران‌ناپذیر را اجازه داد. (صولت، ۱۳۹۳: ۴)

تهدیدشناسی

تهدید به لحاظ اهمیت، روش‌ها و ابزارهای مورد استفاده دارای انواع و ابعاد مختلفی است که عبارتند از:

- تهدیدات نظامی
- تهدیدات سیاسی

- تهدیدات اقتصادی
  - تهدیدات اجتماعی
  - تهدیدات فرهنگی
  - تهدیدات زیست محیطی
- تهدیدات متصور از سوی ترکیه برای ایران:
- رقابت با جمهوری اسلامی ایران برای جلوگیری از تبدیل شدن ایران به قدرت نظامی برتر منطقه‌ای
  - حمایت و پناه دادن به گروه‌های سیاسی مخالف و یا برانداز جمهوری اسلامی ایران در خاک ترکیه؛
  - جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان تهدیدی علیه ساختار لائیک ترکیه (در افکار عمومی نوعی ایران‌ستیزی به چشم می‌خورد)؛
  - روابط نزدیک با آمریکا، رژیم صهیونیستی و غرب و تأثیرپذیری حکومت این کشور از سیاست خارجی آنها؛
  - رویارویی راهبردی سیاسی دو کشور درباره‌ی حضور کشورهای غربی و ناتو در ترتیبات امنیتی و معادلات منطقه‌ای؛
  - رقابت سیاسی منطقه‌ای و تلاش ترکیه برای ممانعت از نفوذ قدرت جمهوری اسلامی ایران در کشورهای منطقه؛
  - همسویی با نظام سلطه‌ی غرب در جریان دولت‌سازی در عراق، لبنان و افغانستان؛
  - همسویی با غرب و کشورهای ضدمقاومت عربی در بحث سوریه؛
  - الگوسازی و ترویج اسلام آمریکایی در منطقه؛
  - تلاش برای عضویت در اتحادیه‌ی اروپا و پیروی از سیاست‌های اتحادیه در قبال ایران؛

➤ راهبرد سیاسی ترکیه مبنی بر «ایفای نقش منطقه‌ای» و در نتیجه، تضاد منافع دو کشور در کشورهای منطقه به‌ویژه کشورهای آسیای میانه و قفقاز. (صفوی، ۱۳۹۱: ۸)

تهدیدات نظامی:

➤ عضویت در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی و استقرار پایگاه‌های متعدد نظامی ناتو در خاک این کشور؛

➤ استقرار سامانه‌ی دفاع موشکی آمریکا و ناتو در خاک ترکیه که خود تهدیدات و چالش‌های خاصی را متوجه جمهوری اسلامی ایران می‌سازد؛

➤ همکاری با آمریکا در جهت جمع‌آوری و تکمیل اطلاعات در خصوص مراکز و فعالیت‌های حساس و راهبردی جمهوری اسلامی ایران؛

➤ تقویت توان نظامی و ایجاد پایگاه‌ها، مراکز و استحکامات نظامی در نزدیکی مرزهای جمهوری اسلامی ایران؛

➤ انعقاد پیمان‌های نظامی با کشورهای منطقه در تقابل با ایران (از جمله جمهوری آذربایجان، گرجستان و دیگر کشورهای حوزه‌ی آسیای مرکزی و قفقاز و ...)

➤ خریدهای کلان نظامی و تهیه‌ی تجهیزات پیشرفته‌ی نظامی از غرب و به‌ویژه آمریکا و رژیم صهیونیستی؛

➤ همکاری‌های نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی و آمریکا و حضور فیزیکی آنها در خاک این کشور؛

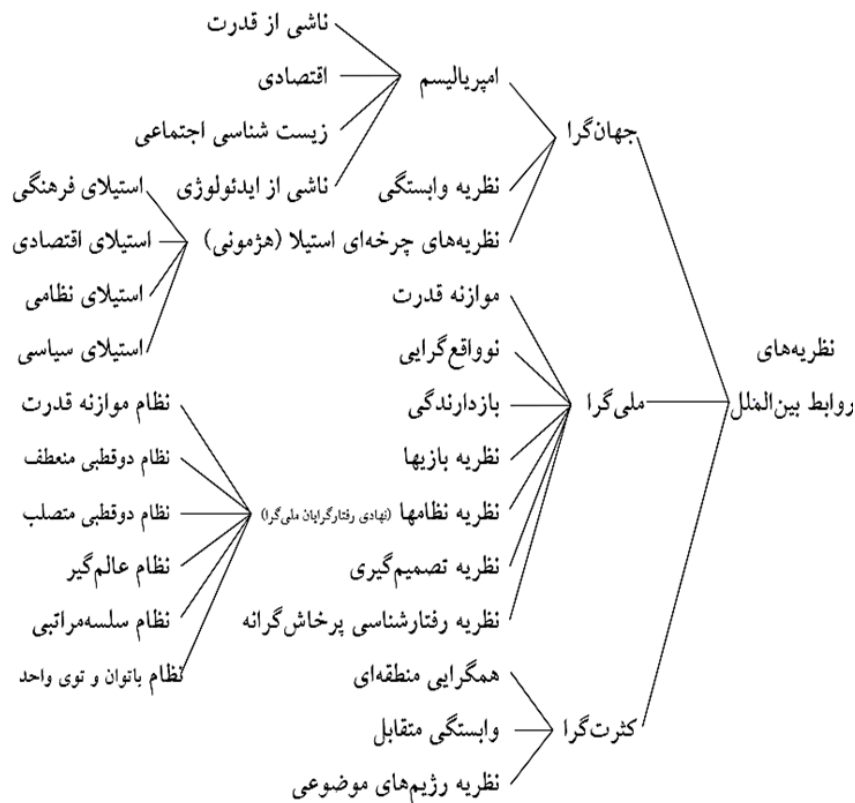
➤ همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی سازمان‌های اطلاعاتی ترکیه و سازمان اطلاعاتی آمریکا و رژیم صهیونیستی؛

➤ درگیری‌های نظامی با گروهک پ.ک.ک و انتقال این درگیری‌ها در برخی موارد به داخل خاک ایران و تجاوزات مرزی به خاک جمهوری اسلامی ایران به بهانه‌ی تعقیب پ.ک.ک (همان)؛

- برآوردن اهداف آمریکا و رژیم صهیونیستی از طریق قراردادهای نظامی و امنیتی و ...؛
  - احیای پان‌ترکیسم در جهت فشار به جمهوری اسلامی ایران؛
  - جلوگیری از ترویج ارزش‌های انقلاب اسلامی توسط لائیسم؛
  - حمایت از برخی مخالفان جمهوری اسلامی ایران. (تقوی، ۱۳۹۱: ۵۵۴)
- فرصت‌هایی نیز بین دو کشور ایران و ترکیه وجود دارد که اگر به آنها توجه کافی نشود و در جهت ارتقای آن تلاش مضاعفی صورت نگیرد، تبدیل به ضد آن یعنی تهدید می‌شود. به‌طور مثال:
- گرایش مردم به احزاب اسلام‌گرای ترکیه با وجود سال‌ها تبلیغ فرهنگ لائیک در این کشور؛
  - حاکمیت حزب اسلام‌گرای عدالت و توسعه که تا حدودی تلاش می‌کنند وجهه‌ی اسلامی و ارتباط با جمهوری اسلامی ایران را حفظ نمایند؛
  - وجود اختلاف در روابط سیاسی رژیم صهیونیستی و ترکیه و حمایت مردم ترکیه از سردی روابط؛
  - وجود تنش‌های سیاسی و جنگ قدرت در میان شخصیت‌ها و احزاب ترکیه. (صفوی، ۱۳۹۱: ۹)

نظریه‌های روابط بین‌الملل

درباره‌ی روابط بین‌الملل چند دسته نظریه بیان شده است و هر روز نیز نظریات تازه‌تری در این رشته عنوان می‌گردد. برای نظریه‌های روابط بین‌الملل با توجه به دیدگاه‌های مختلف دسته‌بندی و طبقه‌بندی‌های متعدد و متنوع صورت می‌گیرد. برای نمونه تقسیم‌بندی ذیل (شکل ۱ -) برای آن متصور است.

شکل شماره‌ی ۱: نظریه‌های روابط بین‌الملل (سیف‌زاده، ۱۳۷۹: ۳۳۱-۳۳۳)؛ طرح از نگارنده

از دید جمالی سه دسته از معروف‌ترین این نظریات عبارتند از:

- ۱) نظریه‌های همکاری و همگرایی، شامل تبیین روابط و رفتار دولت‌ها بر اساس فرضیه‌ی همکاری. در این مقوله، نظریه‌های همگرایی، وابستگی متقابل، ارتباطات، کارکردگرایی و... قرار می‌گیرند.
- ۲) نظریه‌های منازعه و کشمکش، شامل نظریه‌های تحلیل منازعات، بازدارندگی، توازن قوا و بازی‌هاست.
- ۳) نظریه‌های نظام بین‌الملل، شامل نظریه‌های سیستم‌ها و وابستگی می‌باشد. (جمالی، ۱۳۸۵: ۲۱۵)

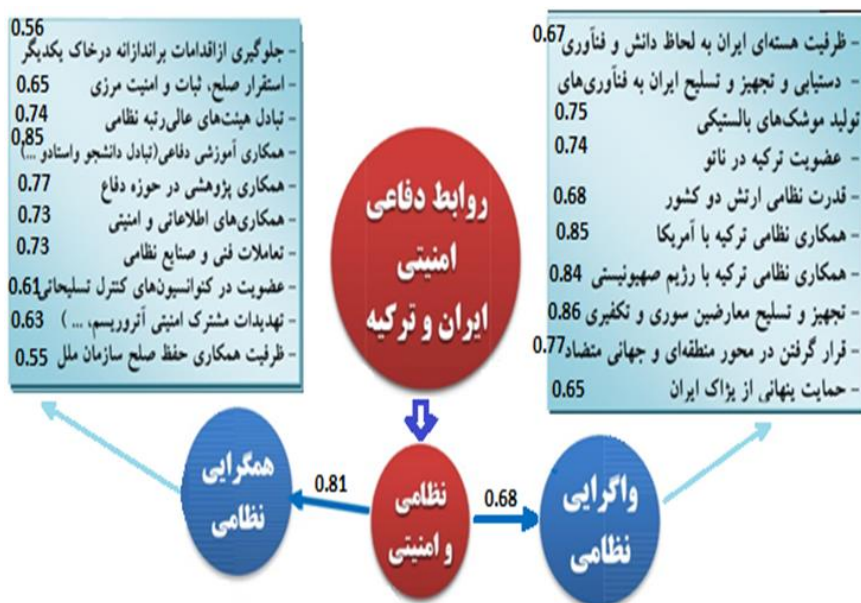
الگوهای روابط دفاعی - امنیتی

معمولاً چهار الگوی امنیت منطقه‌ای مطرح می‌باشد که برای هر کدام از این الگوها مدل‌هایی وجود دارد:

- ۱) الگوی موازنه‌ی قوا، شامل مدل اتحاد و ائتلاف و مدل بازدارندگی؛
- ۲) الگوی هژمونی، شامل مدل سلطه‌ی تحمیلی، مدل نفوذ هژمونیک، مدل رهبری و مدل هژمونی نهادگرا؛
- ۳) الگوی رژیم‌های امنیتی، شامل مدل رژیم‌های توافقی، مدل امنیت مشترک، مدل امنیت دسته‌جمعی و مدل مشارکت برای امنیت منطقه‌ای،
- ۴) الگوی اجتماع امنیتی، شامل مدل شورای همکاری در امنیت منطقه‌ای و مدل امنیت تعاونی. (عبداله‌خانی، ۱۳۸۸: ۲۳۵-۲۷۰)

چارچوب نظری و مدل مفهومی:

چارچوب نظری این تحقیق بر مبنای آیات قرآن مجید، رهنمودهای حضرت امام خمینی^(ره) و فرامین و منویات فرماندهی معظم کل قوا حضرت امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی)، چشم‌انداز بیست ساله و قانون اساسی جمهوری اسلامی، استوار بوده که هم‌گرایی این نظرات برای محقق ثابت شده و بنا بر مقتضیات در طول این تحقیق به رشته‌ی تحریر در آمده است.

شکل شماره‌ی ۲: مدل مفهومی بُعد نظامی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه

روش‌شناسی تحقیق

نوع و روش تحقیق: نوع تحقیق در این پژوهش، «کاربردی- توسعه‌ای» روش تحقیق نیز «توصیفی- تحلیلی» می‌باشد. هم‌چنین برای تعیین نقش و میزان تأثیر هر یک از این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، از آمارهای همبستگی استفاده خواهیم کرد.

جامعه‌ی آماری: در این پژوهش با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق جامعه‌ی آماری آن از بین صاحب‌نظران و فعالان در حوزه‌های دفاعی امنیتی و سیاسی کشور می‌باشند که با ترکیه آشنا می‌باشند. با مشورت با استاد راهنما و اساتید متخصص و به روش آبخاری، ۹۵ نفر انتخاب گردیدند. از بین این جامعه، تعداد ۱۰ نفر از نخبگان در مرحله‌ی اول و ۲۰ نفر در مرحله‌ی دوم جهت تأیید روائی پرسش‌نامه و تعیین ضریب لاشه به شیوه‌ی نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. حجم نمونه در این پژوهش به علت محدود بودن، منطبق با جامعه‌ی آماری می‌باشد.

ابزار و روش‌های گردآوری اطلاعات: در این پژوهش داده‌های مورد نیاز با استفاده از دو روش مطالعه‌ی اسنادی و میدانی گردآوری و از ابزار فیش‌برداری از سوابق موجود در کتابخانه‌ها، مراکز مطالعاتی و نظامی، پایانه‌های الکترونیکی و رایانه‌ای و مصاحبه با اندیشمندان و صاحب‌نظران مرتبط با موضوع تحقیق و از پرسش‌نامه‌ی محقق ساخته که با روش دلفی تکمیل شده، استفاده گردید. سپس پرسش‌نامه به آزمون خبرگان گذاشته شد که با ضرایب آلفاگرونیباخ ۰,۹۵۶ و لاشه‌ی بیش‌تر از ۰,۸ پایایی و روائی آن تأیید گردید.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های این تحقیق و تعیین میزان تأثیر مؤلفه‌ها و شاخص‌های بُعد نظامی بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه، ابتدا با بهره‌گیری از شاخص‌های آمار توصیفی نظیر میانگین، نمودار و جداول توزیع فراوانی به توصیف ویژگی‌های جامعه‌ی آماری پرداخته شد. هم‌چنین از آزمون فریدمن جهت رتبه‌بندی این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها از طریق نرم‌افزار SPSS بهره گرفتیم و در نهایت، برای تعیین نقش و میزان تأثیر هر یک از این مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، از آمارهای همبستگی و برای تأیید تأثیر آنها بر بُعد نظامی روابط دفاعی امنیتی دو کشور و هم‌خوانی بین آنها نیز از تحلیل عاملی تأییدی از طریق نرم‌افزار smart pls استفاده شد.

تجزیه و تحلیل داده‌ها:

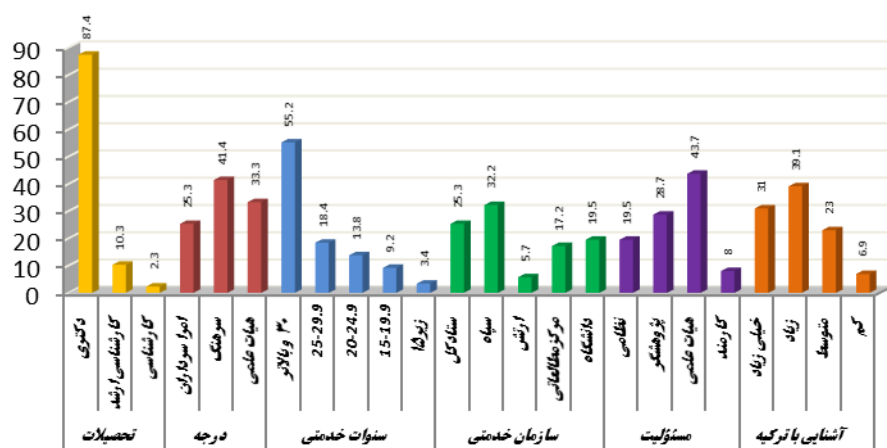
پس از توزیع و دریافت پرسش‌نامه‌ها از جامعه‌ی آماری، با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی اطلاعات دریافتی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که نتایج آن به شرح زیر می‌باشد:

ویژگی‌های نمونه‌ی آماری

از مجموع ۹۵ پرسش‌نامه‌ی توزیع شده در بین جامعه، تعداد ۸۷ پرسش‌نامه بازگردانده شد که مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج حاصله به شرح ذیل می‌باشد:

فراوانی و درصد پاسخ‌دهندگان بر حسب ویژگی‌های مختلف: سطح تحصیلات، سنوات خدمتی و درجه، محل خدمت و میزان آشنایی با کشور ترکیه در قالب جدول فراوانی نشان می‌دهد که با توجه به سطح تحصیلات و شغل، سنوات خدمتی و همین‌طور میزان آشنایی با

ترکیه پاسخ‌دهندگان که ۸۷ درصد آنها دارای تحصیلات دکترا (و یا در مرحله‌ی دفاع از رساله‌ی دکتری خود) هستند و به لحاظ سنوات خدمتی نیز ۷۴ درصد آنها بیش از ۲۵ سال خدمت داشته‌اند و همین‌طور بیش از ۷۰ درصد ایشان به نسبت زیاد و خیلی‌زیاد با کشور ترکیه آشنایی دارند، بیانگر تحصیلات، سابقه و تجربه‌ی مناسب پاسخ‌گویان و آشنایی و تسلط نسبتاً خوب آنها به موضوع مورد تحقیق است. بنابراین، موجب اعتباربخشی نظرات‌شان می‌گردد. هم‌چنین توزیع مناسب درجه و سازمان خدمتی نامبردگان نشان از همه‌گیر بودن جامعه‌ی آماری پژوهش دارد و به نتایج آن می‌توان اعتماد کامل داشت.

نمودار شماره‌ی ۱: درصد فراوانی ویژگی‌های پاسخ‌دهندگان به پرسش‌نامه‌ی روابط دفاعی امنیتی ایران و ترکیه

تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط به مؤلفه‌ها و شاخص‌ها

در پاسخ به سؤال «مهم‌ترین مؤلفه‌ها و شاخص‌های بُعد نظامی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه کدامند؟»

در پاسخ به این سؤال ابتدا از طریق آمار استنباطی برای تعیین رتبه‌ی مؤلفه‌ها توسط نرم‌افزار spss با آزمون فریدمن به تعیین رتبه‌ی هر کدام از این مؤلفه‌ها می‌پردازیم.

جدول شماره ۱: آزمون رتبه‌بندی فریدمن برای مؤلفه‌های نظامی روابط دفاعی امنیتی

رتبه	مؤلفه	تعداد (N)	میانگین مؤلفه	انحراف استاندارد	آزمون فریدمن
۱	واگرایی نظامی	۸۷	۳,۶۴	۰,۸۴۹	۲,۹۱
۲	همگرایی نظامی	۸۷	۳,۷۵	۰,۷۸۱	۲,۶۳

مؤلفه‌ی واگرایی نظامی با ۲,۹۱ بیش‌ترین و همگرایی نظامی با ۲,۶۳ کم‌ترین تأثیرگذاری را بر روی بُعد نظامی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه دارند؛ یعنی مواردی که موجب واگرایی نظامی بین دو کشور شده، بیش از مواردی که موجب همگرایی نظامی بین دو کشور شده، بر روی این روابط تأثیرگذار بوده است.

مؤلفه‌ی همگرایی نظامی

جدول شماره ۲: آزمون رتبه‌بندی فریدمن برای مؤلفه‌ی همگرایی نظامی

رتبه	گویه / شاخص	آزمون فریدمن
۱	G31 استقرار صلح، ثبات و امنیت مرزی	۷,۲۱
۲	G38 تهدیدات مشترک امنیتی (تروریسم، ...)	۶,۷۶
۳	G30 جلوگیری از اقدامات براندازانه در خاک یکدیگر	۶,۴۶
۴	G35 همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی	۶,۱۵
۵	G32 تبادل هیئت‌های عالی‌رتبه‌ی نظامی	۵,۴۰
۶	G36 تعاملات فنی و صنایع نظامی	۵,۲۶
۷	G33 همکاری‌های آموزشی (تبادل دانشجوی و استاد و ...)	۴,۸۳
۸	G39 ظرفیت همکاری حفظ صلح سازمان ملل	۴,۵۴
۹	G37 عضویت در کنوانسیون‌های کنترل تسلیحاتی	۴,۳۷
۱۰	G34 همکاری پژوهشی در حوزه‌ی دفاع	۴,۰۲

جدول شماره‌ی ۲، نشان‌دهنده‌ی این است که رتبه‌بندی فریدمن گویه‌های مؤلفه‌ی همگرایی نظامی، به قرار ذیل است: گویه‌ی G31 (استقرار صلح، ثبات و امنیت مرزی) با ۷,۲۱ بیش‌ترین رتبه و گویه‌ی G34 (همکاری پژوهشی در حوزه دفاع) با ۴,۰۲ کم‌ترین تأثیر همگرایی را بر روی بُعد نظامی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه دارند.

مؤلفه‌ی واگرایی نظامی

جدول شماره‌ی ۳، نشان‌دهنده‌ی این است که رتبه‌بندی گویه‌های مؤلفه‌ی واگرایی نظامی، به قرار ذیل است: گویه‌ی G46 (تجهیز و تسلیح معارضان سوری و تکفیری) بیش‌ترین رتبه و گویه‌ی G43 (قدرت نظامی ارتش دو کشور) با کم‌ترین رتبه (رتبه‌ی نهم) به ترتیب بیش‌ترین و کم‌ترین تأثیر واگرایی نظامی را بین دو کشور جمهوری اسلامی ایران و ترکیه دارند.

جدول شماره‌ی ۳: آزمون رتبه‌بندی فریدمن برای گویه‌های مؤلفه‌ی واگرایی نظامی

رتبه	آزمون فریدمن	گویه/ شاخص	
۱	۶,۲۶	تجهیز و تسلیح معارضان سوری و تکفیری	G46
۲	۶,۱۷	همکاری نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی	G45
۳	۵,۶۳	همکاری نظامی ترکیه با آمریکا	G44
۴	۵,۲۸	حمایت پنهانی از پژاک ایران	G48
۵	۴,۹۶	عضویت ترکیه در ناتو	G42
۶	۴,۶۳	دستیابی و تجهیز و تسلیح ایران به فناوری‌های تولید موشک‌های بالستیک	G41
۷	۴,۶۰	قرارگرفتن در محورهای منطقه‌ای و جهانی متضاد	G47
۸	۳,۹۶	ظرفیت هسته‌ای ایران به لحاظ دانش و فناوری	G40
۹	۳,۵۱	قدرت نظامی ارتش دو کشور	G43

ضریب همبستگی

ضریب همبستگی آماره‌ای است جهت اندازه‌گیری قدرت یا درجه‌ی رابطه‌ی خطی بین دو متغیر که دامنه‌ی آن بین +۱ تا -۱ تغییر می‌کند. مقادیر نزدیک به +۱ و -۱ نشان از همبستگی قوی بین دو متغیر دارد. در حالی که هر قدر این مقادیر به صفر نزدیک شوند، از قدرت همبستگی بین دو متغیر کاسته می‌شود؛ به طوری که در نقطه‌ی صفر دو متغیر هیچ رابطه‌ای با یکدیگر ندارند. در spss18 از ضریب همبستگی اسپیرمن برای اندازه‌گیری میزان ارتباط بین متغیرهای رتبه‌ای استفاده می‌کنیم. میزان ضریب همبستگی به شرح زیر طبقه‌بندی می‌شود: از ۰,۰۰ تا ۰,۲۰ ناچیز؛ از ۰,۲۱ تا ۰,۴۰ کم؛ از ۰,۴۱ تا ۰,۶۰ قابل قبول؛ از ۰,۶۱ تا ۰,۸۰ خوب و از ۰,۸۱ تا ۱,۰۰ بسیار خوب. (خلیلی، ۱۳۹۱:۱۴۳) مجذور ضریب همبستگی نشان‌دهنده‌ی درصد و وجه مشترک بین دو متغیر است. این ضریب را ضریب تعیین یا ضریب تشخیص می‌نامند. (همان، ۱۴۶)

مطابق جدول زیر (جدول شماره‌ی ۴) بیش‌تر ضرایب همبستگی بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های بُعد نظامی امنیتی در سطح قابل قبول و خوب قرار دارند. ضریب همبستگی یکی از شاخص‌ها به نام «همکاری پژوهشی در حوزه‌ی دفاع» با مؤلفه‌ی همگرایی نظامی امنیتی در بالاترین سطح «بسیار خوب» قرار دارد.

جدول شماره‌ی ۴: ضریب همبستگی و ضریب تعیین بین شاخص‌ها و مؤلفه‌های بُعد نظامی امنیتی

شاخص	مؤلفه	همگرایی نظامی امنیتی	واگرایی نظامی امنیتی	طبقه‌بندی (V)
جلوگیری از اقدامات براندازانه در خاک یکدیگر	۰,۵۵			قابل قبول ۳۰٪
استقرار صلح، ثبات و امنیت مرزی	۰,۵۵			قابل قبول ۳۰٪
تبادل هیئت‌های عالی‌رتبه‌ی نظامی	۰,۷۷			خوب ۵۹٪
همکاری‌های آموزشی (تبادل دانشجو و استاد و ...)	۰,۷۸			خوب ۶۰٪

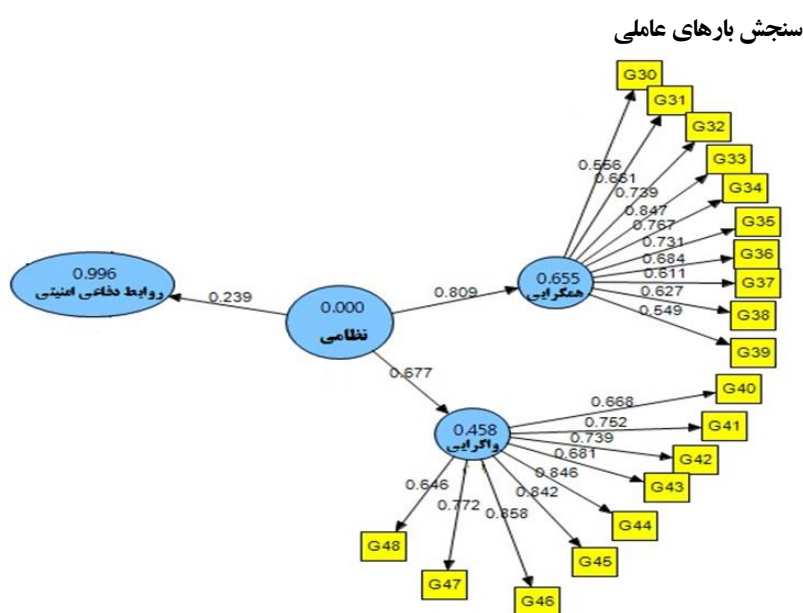
۰,۸۲			همکاری پژوهشی در حوزه‌ی دفاع
۰,۷۴			همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی
۰,۷۰			تعاملات فنی و صنایع نظامی
۰,۵۲			عضویت در کنوانسیون‌های کنترل تسلیحاتی
۰,۵۴			تهدیدات مشترک امنیتی (تروریسم، ...)
۰,۵۱			ظرفیت همکاری حفظ صلح سازمان ملل
۰,۶۷	خوب	%۴۶	ظرفیت هسته‌ای ایران به لحاظ دانش و فناوری
۰,۷۰	خوب	%۴۹	دستیابی و تجهیز و تسلیح ایران به فناوری‌های ...
۰,۴۸	قابل قبول	%۲۳	عضویت ترکیه در ناتو
۰,۶۸	خوب	%۴۷	قدرت نظامی ارتش دو کشور
۰,۷۱	خوب	%۵۰	همکاری نظامی ترکیه با آمریکا
۰,۵۵	قابل قبول	%۳۰	همکاری نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی
۰,۵۷	قابل قبول	%۳۲	تجهیز و تسلیح معارضان سوری و تکفیری
۰,۵۵	قابل قبول	%۳۰	قرارگرفتن در محورهای منطقه‌ای و جهانی متضاد
۰,۵۷	قابل قبول	%۳۲	حمایت پنهانی از پژاک ایران

آزمون مدل مفهومی

در پاسخ به سؤال «روابط بین مؤلفه‌ها و شاخص‌ها چیست و میزان تأثیر هر کدام از آنها بر یکدیگر چقدر است؟» و برای آزمون مدل مفهومی پژوهش از طریق آمار استنباطی و با انجام تحلیل بار عاملی از مجذور مربعات جزئی (پی. ال. اس.^۱) که یک فن مدل‌سازی مسیر واریانس محور است، استفاده می‌کنیم. این تکنیک امکان بررسی روابط متغیرهای پنهان و سنجه‌ها (متغیرهای قابل مشاهده) را به صورت هم‌زمان فراهم می‌سازد. از این روش زمانی که حجم نمونه کوچک بوده یا توزیع متغیرها نرمال نباشد، استفاده می‌شود.

برازش مدل اندازه‌گیری

برای بررسی برازش مدل‌های اندازه‌گیری سه معیار پایایی، روائی همگرا و روائی واگرا استفاده می‌شود. پایایی نیز از چهار طریق بررسی ضرایب بارهای عاملی، ضرایب آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی و مقادیر اشتراکی صورت می‌پذیرد. (داوری و همکار، ۱۳۹۲: ۱۲۹)

شکل شماره ۳: مدل بیرونی (مدل اندازه‌گیری) حداقل مربعات جزئی با استفاده از فرمان PLS Algorithm

بارهای عاملی از طریق محاسبه‌ی مقدار همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه محاسبه می‌شوند. برای سنجش روابط متغیرهای پنهان (مؤلفه‌ها) با شاخص‌های سنجش آنها برای آن‌که نشان داده شود که متغیرهای پنهان به درستی اندازه‌گیری شده‌اند، از مدل بیرونی استفاده نمودیم که نتایج به‌دست آمده از مدل اندازه‌گیری و میزان تأثیر آنها در جدول شماره ۵ آمده است:

جدول شماره‌ی ۵: ضرایب بار عاملی برای شاخص‌های مؤثر بر مؤلفه‌های مدل مفهومی

مؤلفه‌ها	کدگویه‌ها (شاخص‌ها)	مؤلفه‌ها شاخص‌ها	همگرایی نظامی	واگرایی نظامی
همگرایی نظامی	G30	جلوگیری از اقدامات براندازانه در خاک یکدیگر	۰,۵۷۴	
	G31	استقرار صلح، ثبات و امنیت مرزی	۰,۶۵۳	
	G32	تبادل هیئت‌های عالی‌رتبه‌ی نظامی	۰,۷۵۸	
	G33	همکاری‌های آموزشی (تبادل دانشجو و استاد و ...)	۰,۸۴۰	
	G34	همکاری پژوهشی در حوزه‌ی دفاع	۰,۷۶۴	
	G35	همکاری‌های اطلاعاتی و امنیتی	۰,۷۱۵	
	G36	تعاملات فنی و صنایع نظامی	۰,۶۷۹	
	G37	عضویت در کنوانسیون کنترل تسلیحاتی	۰,۶۳۱	
	G38	تهدیدات مشترک امنیتی (تروریسم، ..)	۰,۶۱۸	
	G39	ظرفیت همکاری حفظ صلح UN	۰,۵۴۶	
واگرایی نظامی	G40	ظرفیت هسته‌ای ایران به لحاظ دانش و فناوری	۰,۶۴۸	
	G41	دستیابی و تجهیز و تسلیح ایران به فناوری‌های تولید موشک‌های بالستیک	۰,۷۳۱	
	G42	عضویت ترکیه در ناتو	۰,۷۵۹	
	G43	قدرت نظامی ارتش دو کشور	۰,۶۸۶	
	G44	همکاری نظامی ترکیه با آمریکا	۰,۸۶۵	
	G45	همکاری نظامی ترکیه با اسرائیل	۰,۸۵۲	
	G46	تجهیز و تسلیح معارضان سوری و ...	۰,۸۶۵	
	G47	قرارگرفتن در محورهای منطقه‌ای و . متضاد	۰,۷۷۷	

۰,۶۲۶		حمایت پنهانی از پژاک ایران	G48
-------	--	----------------------------	-----

در این جدول ضرایب بارهای عاملی شاخص‌های مؤلفه‌ها آمده است و مقدار ملاک برای مناسب بودن ضرایب بارهای عاملی ۰,۴ می‌باشد و همان‌طور که در جدول فوق مشخص است، کلیه ضرایب بارهای عاملی شاخص‌ها از ۰,۴ بیش‌تر است که نشان از مناسب بودن این معیار دارد.

نتیجه‌گیری

از بررسی و تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق نتایج ذیل حاصل گردید:

عوامل محیطی مؤثر بر روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای ترکیه که

در بخش ادبیات تحقیق بیان شد، تأکید می‌کند: منطقه‌ی جنوب‌غربی آسیا با توجه به حضور کشورهای فرامنطقه‌ای و غربی هر روز شاهد حوادث و اتفاقاتی است که آن را به یک محیط امنیتی تبدیل نموده است که آبهستن رویدادها و تحولات بسیار و بحران است. حضور گسترده‌ی آمریکا در منطقه‌ی ژئواستراتژیک خاورمیانه، بزرگ‌ترین بیم‌ها و اضطراب‌ها را برای جهان امروز به‌ویژه کشورهای منطقه‌ی خاورمیانه و جبهه‌ی مقاومت اسلامی در پی داشته و آنها را وادار به واکنش نموده است. از همین‌رو، بازیگران غیردولتی و نیروهای هویتی توانستند بر سایر بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی تأثیرگذار باشند. این مشکلات عملاً منطقه را به دو جبهه‌ی طرفدار غرب از یک سو و طرفدار جمهوری اسلامی از سوی دیگر تبدیل کرده است. در جبهه‌ی غرب ترکیه به‌دلیل عضویت در ناتو جزو شرکای راهبردی رژیم صهیونیستی و آمریکا محسوب می‌گردد و از سوی دیگر، ایران اسلامی که در جبهه‌ی مقاومت و جزو شرکای راهبردی سوریه، حزب‌الله لبنان، عراق و یمن و مبارزان بحرینی قرار گرفته است. به همین دلیل، ایران و ترکیه دو کشور همسایه‌ی دیرینه و مسلمان که منافع مشترک بسیار با هم دارند، عملاً در دو جبهه‌ی مخالف یکدیگر قرار گرفته‌اند. یکی حامی و پشتیبان معارضان سوری و گروه‌های تروریستی منطقه از جمله داعش و دیگری حامی و طرفدار جبهه‌ی مقاومت شامل حزب‌الله لبنان، دولت انقلابی یمن و حکومت سوریه به‌عنوان دشمن درجه‌ی یک رژیم

اشغالگر قدس. به همین خاطر، روابط بین دو کشور در سال‌های اخیر با فراز و نشیب‌های فراوانی همراه بوده است.

برای استخراج «مهم‌ترین مؤلفه‌ی نظامی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه»، از بین مؤلفه‌های همگرایی نظامی و واگرایی نظامی برای بُعد نظامی آزمون رتبه‌بندی فریدمن نشان داد که مهم‌ترین مؤلفه، واگرایی نظامی است. مؤلفه‌ی واگرایی نظامی با مقدار ۲,۹۱ بالاتر از همگرایی نظامی با ۲,۶۳ بیش‌ترین تأثیرگذاری را بر روی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه دارد. مواردی که موجب واگرایی نظامی بین دو کشور شده، فراوان بوده و همین مسائل موجب تأثیرگذاری بر الگوی روابط شده است.

برای تعیین «مهم‌ترین شاخص‌های نظامی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه»، آزمون رتبه‌بندی فریدمن انجام گرفت و نتایج حاصله در جداول شماره‌ی ۲ و ۳ ارائه گردید. آزمون نشان داد در حوزه‌ی همگرایی گویه/ شاخص «استقرار صلح، ثبات و امنیت مرزی» بیش‌ترین رتبه (رتبه‌ی اول) و گویه‌ی «همکاری پژوهشی در حوزه‌ی دفاع» کم‌ترین رتبه (رتبه‌ی دهم) را دارا هستند، به این مفهوم که به ترتیب مهم‌ترین و کم‌اهمیت‌ترین شاخص نظامی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران و کشور ترکیه هستند. در حوزه‌ی واگرایی نظامی نیز گویه‌ی «تجهیز و تسلیح معارضان سوری و تکفیری» بیش‌ترین رتبه (رتبه‌ی اول) و گویه‌ی «قدرت نظامی ارتش دو کشور» کم‌ترین رتبه (رتبه‌ی نهم) را دارا هستند، که در حوزه‌ی واگرایی دو کشور عمل می‌کنند. دو گویه‌ی مهم بعدی که به ترتیب رتبه‌ی دوم و سوم را کسب کرده‌اند، عبارتند از: «همکاری نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی» و «همکاری نظامی ترکیه با آمریکا» که مهم‌ترین شاخص واگرایی نظامی بین دو کشور می‌باشند.

برای تعیین «روابط بین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها و میزان تأثیر هر کدام از آنها بر یکدیگر» از طریق آمار استنباطی و با انجام تحلیل بار عاملی از مجذور مربعات جزئی (پی. ال. اس.) و برای سنجش روابط متغیرهای پنهان (مؤلفه‌ها) با گویه‌های سنجش آنها (شاخص‌ها) نیز از مدل بیرونی استفاده نمودیم که نشان داد متغیرهای پنهان به درستی اندازه‌گیری شده‌اند.

نتایج نشان داد آنها بالای ۰,۴ بوده‌اند و در مدل وارد می‌شوند. مراجعه به شکل شماره‌ی ۳ و یا جدول شماره‌ی ۵ میزان روابط هر کدام از آنها نیز بر روی شکل نمایش داده شده است. «جلوگیری از اقدامات براندازانه در خاک یکدیگر» و در صورت «استقرار صلح، ثبات و امنیت مرزی» و «تبادل هیئت‌های عالی‌رتبه‌ی نظامی» به ترتیب بیش‌ترین همگرایی را در روابط بین دو کشور نشان می‌دهد. همچنین «ظرفیت هسته‌ای ایران به لحاظ دانش و فناوری»، «دستیابی و تجهیز و تسلیح ایران به فناوری‌های تولید موشک‌های بالستیک» و «عضویت ترکیه در ناتو» به ترتیب بیش‌ترین واگرایی را در روابط بین دو کشور نشان می‌دهد. همچنین جدول شماره‌ی ۴ ضریب تعیین ۷ میزان تأثیر هر کدام شاخص‌ها بر روی مؤلفه‌ی مربوطه را نشان می‌دهد.

علاوه بر این برای بررسی برآزش مدل‌های اندازه‌گیری سه مورد استفاده شد: پایایی شاخص، روائی همگرا و روائی واگرا. پایایی شاخص نیز خود توسط سه معیار مورد سنجش قرار گرفت: (۱) آلفای کرونباخ، (۲) پایایی ترکیبی، (۳) ضرایب بارهای عاملی. نتایج همگی بالای مقادیر استاندارد بود؛ از این‌رو، پایایی، روائی همگرا و روائی واگرا قابل قبول بود. با بررسی ضرایب بارهای عاملی سؤالات، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی تحقیق، بررسی برآزش مدل‌های اندازه‌گیری انجام شد. نتایج نشان داد که مقادیر مربوط با این معیارها برای تمامی مؤلفه‌ها بالاتر از ۰,۷ است که حاکی از پایایی مناسب مدل دارد.

پیشنهادها

(۱) باتوجه به رتبه‌بندی فریدمن مؤلفه‌ها به مسئولان دفاعی کشور توصیه می‌گردد الویت یک خود را به حوزه‌ی «واگرایی نظامی» و تلاش در جهت بر طرف نمودن کدورت‌ها و مسائل اختلافی بین دو کشور مخصوصاً پرهیز از مسائل اختلافی بین دو کشور ایران و ترکیه بپردازند. تلاش در جهت توجیه ترک‌ها در جلوگیری از «تجهیز و تسلیح معارضان سوری و تکفیری» و یا «همکاری نظامی ترکیه با رژیم صهیونیستی و آمریکا» از این جمله‌اند. البته همه‌ی اینها نشان از این است که الویت‌های اول تا پنجم ناشی از فعالیت‌های ترک‌ها موجب اختلاف و واگرایی بین دو کشور شده

است، بنابراین، اگر ترک‌ها خواهان روابط حسنه با همسایه‌ی دیرینه‌ی خود هستند، بایستی در روابط خود با دشمنان جمهوری اسلامی ایران تجدیدنظر نمایند.

(۲) هم‌چنین به مسئولان نظامی و دفاعی کشور توصیه می‌گردد الویت کاری خود را در حوزه‌ی همگرایی نظامی به «استقرار صلح، ثبات و امنیت مرزی» قرار دهند. الویت دوم خود را نیز در این حوزه به «تهدیدات مشترک امنیتی (تروریسم، ...)» و الویت سوم را هم به «جلوگیری از اقدامات براندازانه در خاک یکدیگر» اختصاص دهند.

منابع

فارسی

- ۱- ایران دیپلماسی (بهمن ۱۳۸۹)، قابل دسترسی در: <http://www.irdiplomacy.ir>
- ۲- بوالحسنی، خسرو (۱۳۹۲)، بررسی عوامل ژئوپلیتیک ترکیه و تأثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی جمهوری اسلامی ایران، رساله‌ی دکتری، استاد راهنما؛ دکتر افشردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- ۳- تقوی (۱۳۹۱)، پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، استاد راهنما دکتر صفوی، دانشگاه ...، تهران.
- ۴- جمالی، حسین (۱۳۸۵)، تاریخ و اصول روابط بین‌المللی، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، چاپ پنجم، قم.
- ۵- خلیلی شوروینی، سیاوش (۱۳۹۱)، روش‌های پژوهش آمیخته، یادواره کتاب، تهران.
- ۶- داوری، علی و همکار (۱۳۹۲)، مدل‌سازی معادلات ساختاری با نرم‌افزار PLS، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.
- ۷- سیف‌زاده، سیدحسین (۱۳۷۹)، نظریه‌پردازی در روابط بین‌الملل، انتشارات سمت، تهران.
- ۸- صفوی، سیدیحیی (۱۳۹۱)، وضعیت کشور ترکیه در منطقه، گزارش، دفتر مشاوره و دستیاری ف.کل قوا
- ۹- صولت، رضا (۱۳۹۳/۴/۸)، داعش و آنچه در ترکیه می‌گذرد، ابرار معاصر، قابل دسترسی در: <http://www.tisri.org>
- ۱۰- عبدالله‌خانی، علی (۱۳۸۸)، طراحی الگوی امنیت منطقه‌ای برای محیط خاورمیانه متناسب با ...، به راهنمایی دکتر حسین تاش، رساله‌ی دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- ۱۱- کاظمی، احمد (۱۳۹۳/۷/۲۸)، حمایت از داعش؛ خطای راهبردی ترکیه، ابرار معاصر، قابل دسترسی در: <http://www.tisri.org/default-1697.aspx>
- ۱۲- متقی، ابراهیم و پوستین‌چی، زهره (۱۳۹۰)، الگو و روند در سیاست خارجی ایران، قم، انتشارات دانشگاه مفید.
- ۱۳- مرادیان، محسن (۱۳۸۴)، برآورد استراتژیک ترکیه، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر، تهران.
- ۱۴- دانشجویان دوره‌ی ۱۸ دفاع ملی و پنج مدیریت راهبردی (۱۳۹۲)، طراحی الگوی نیروی دریایی راهبردی آجا، مطالعات گروهی، استاد محور امیر سیاری، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.

۱۵- یزدانی، حسن (۱۳۹۴)، طراحی الگوی روابط دفاعی امنیتی جمهوری اسلامی ایران با کشور ترکیه، رساله‌ی دکتری، استاد راهنما؛ دکتر صفوی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.

انگلیسی

16- Shea, Timothy, (2005), Transforming Military Diplomacy, Joint Forces Quarterly, Issue Thirty-Eight.